

4 красавіка 2014 года — 200 гадоў з дня нараджэння І. А. Гашкевіча, дыпламата, мовазнаўца, даследчыка Японіі і Кітая

У гісторыі ўсходазнаўства вядома шмат выдатных вучоных, якія пакінулі яркі глыбокі след у айчынай і сусветнай культуры. Вялікі ўклад у вывучэнне Далёкага Усходу зрабіў ураджэнец Беларусі Іосіф Антонавіч Гашкевіч (1814, ці 1815—1872, ці 1875) — першы расійскі консул у Японіі, вучоны-натураліст, арыенталіст.

Нарадзіўся І. А. Гашкевіч у сям’і небагатага сельскага святара. Дзяцінства правёў у Якімавай Слабадзе Рэчыцкага павета Мінскай губерні (цяпер Гомельская вобласць). Пасля заканчэння царкоўнапрыходскай школы адукацыю працягваў у Мінскай духоўнай семінарыі. У ліку двух лепшых выпускнікоў быў накіраваны на вучобу ў Пецябургскую духоўную акадэмію, якую скончыў у 1839 г., атрымаў званне магістра багаслоўя, але святарскага сану не прыняў і ў якасці перакладчыка быў залічаны ў склад Рускай духоўнай місіі ў Пекіне.

У Кітаі І. А. Гашкевіч правёў дзесяць гадоў. Ён даследаваў культуру гэтай краіны, вывучаў карэйскую, японскую, маньчжурскую і кітайскую мовы. З’яўляючыся апантаным аматарам прыроды і калекцыянерам, сабраў багаты энтамалагічны матэрыял. Яго ўнікальная калекцыя насякомых захоўваецца ў Заалагічным музеі Заалагічнага інстытута Расійскай акадэміі навук. Вялікую каштоўнасць прадстаўлялі астранамічныя і метэаралагічныя справаздачы, якія вучоны адпраўляў у Галоўную астранамічную (Пулкаўскую) абсерваторыю. Сабраныя ў Кітаі матэрыялы паслужылі падставай для серыі публікацый у пецябургскіх навуковых зборніках, сярод іх — артыкулы «О шелководстве», «Императорское, или благовонное, пшено (скороспелое) юй-дао-ми, сень-дао-ми», «Хонкон (Гонконг), из записок русского путешественника» і інш. Асобны артыкул даследчык прысвяціў гісторыі і тэхналогіі вырабу тушы, румян і бяліл. Навуковы свет высока ацаніў працы І. А. Гашкевіча.

Пасля вяртання з Кітая вучоны некалькі гадоў працаваў у Міністэрстве замеж-

ных спраў Расійскай імперыі. У 1852 г. у Пецябургу фарміравалася дыпламатычная місія ў Японію пад кіраўніцтвам адмірала Я. В. Пуцяціна. Са згоды імператара Мікалая I у яе склад быў уключаны І. А. Гашкевіч (бадай, адзіны на той час знаток японскай мовы). Дыпламатам неабходна было вырашыць шэраг складаных задач: адкрыць японскія парты, заключыць дагавор аб сяброўстве і гандлі, узгадніць пытанне аб мяжы паміж краінамі. Дзесяць месяцаў спатрэбілася экспедыцыі, каб дасягнуць берагоў Японіі. Фрэгат «Палада», на якім здзяйснялася падарожжа, пабываў у партах Еўропы, Азіі, Афрыкі. Гэта плаванне бліскуча апісана ў літаратурных нарысах «Фрегат “Паллада”», аўтарам якіх з’яўляецца ўдзельнік падарожжа І. А. Ганчароў — вядомы рускі пісьменнік.

Японцы ўспрынялі візіт рускіх дыпламатаў насцярожана, і перагаворы зацягнуліся. Толькі ў 1855 г. быў заключаны першы руска-японскі дагавор, які стаў пачаткам афіцыйных міждзяржаўных адносін. У яго падпісанні прыняў актыўны ўдзел І. А. Гашкевіч. За гады, праведзеныя ў экспедыцыі Я. В. Пуцяціна, наш зямляк выканаў вялікі аб’ём навукова-даследчых работ: назіраў за раслінамі і жывёламі, займаўся геалогіяй, склаў карту бухт, заліваў і астравоў усходняга берага Карэі і інш. У час знаходжання ў Японіі асабліва блізкія адносіны склаліся ў І. А. Гашкевіча з будыйскім бонзам Тацібана но Каасай, які дапамог вучонаму здзейсніць даўнюю мару — скласці «Японско-русский словарь», што быў выдадзены ў Пецябургу ў 1857 г. (адзначаны прэстыжнай Дзямідаўскай прэміяй і Залатым медалём Пецябургскай акадэміі навук).

У 1858 г. І. А. Гашкевіч быў прызначаны першым расійскім консулам у Японію. Консульства размясцілася на поўначы краіны ў г. Хакадатэ (востраў Хакайда). Навукова-асветніцкая і дыпламатычная дзейнасць Іосіфа Антонавіча была скіравана на тое, каб далучыць японцаў да еўрапейскай культуры. Чалавек усебакова адукаваны, ён з'яўляўся сапраўдным правадніком славянства ў гэтай краіне. Пад кіраўніцтвам І. А. Гашкевіча служачыя пасольства навучылі японцаў шыць еўрапейскае адзенне, фатаграфаванне, выпякаць хлеб, гатаваць малочныя прадукты і саленні; пазнаёмілі з асновамі мараплавання, суднабудавання, фартыфікацыі і артылерыі, медыцыны. Важнае значэнне надаваў ён распаўсюджванню ў Японіі рускай мовы. З гэтай мэтай у Хакадатэ была створана консульская школа, дзе навучаліся да дзесяці японскіх хлопчыкаў. Руская школа існавала таксама ў г. Нагасакі. Каб палепшыць авалоданне мовай, І. В. Махаў (дыякан консульства) склаў руска-японскую азбуку.

Першы расійскі консул у Японіі вярнуўся ў Пецярбург у 1865 г.: з 50 гадоў жыцця 24 былі праведзены ў чужых краінах. Спачатку ён служыў у Міністэрстве замежных спраў Расійскай імперыі, потым па стане здароўя выйшаў у адстаўку.

Набыў невялікі маёнтак Малі ў Віленскай губерні (цяпер Астравецкі раён Гродзенскай вобласці), дзе працягваў займацца ўсходняй філалогіяй: напісаў фундаментальную працу «О корнях японского языка», якая была выдадзена пасмяротна ў Вільні ў 1899 г. Вучоны пакінуў пасля сябе багатую навуковую спадчыну: работы па япознаўстве, калекцыі і гербарыі, унікальную бібліятэку, што ўключае больш за 1340 ксілагравюр і старадрукаў, 47 лістоў геаграфічных карт (захоўваецца ў фондах Інстытута ўсходнаўстава Расійскай акадэміі навук).

Уклад І. А. Гашкевіча ў справу збліжэння Расіі і Японіі цяжка пераацаніць. У Японіі і сёння ўшаноўваецца памяць пра першага рускага консула: у Хакадатэ ёсць помнік, працуе музей вучонага. Імя І. А. Гашкевіча ўвекавечана на геаграфічнай карце свету: у гонар дыпламата названы залі ў Паўночнай Карэі. Не забыты даследчык і ў Беларусі. Існуе таварыства «Памяць пра І. А. Гашкевіча», створаны японска-беларуска-рускі фонд. У в. Малі ўстаноўлены памятны знак, адна з вуліц Мінска названа ў гонар слаўтага сына Беларусі, а ў г. Астраўцы ў 1994 г. узведзены помнік. Імя І. А. Гашкевіча ўключана ў Спіс памятных дат ЮНЕСКА на 2014—2015 гг.

*К. Д. Варанько,
вядучы бібліёграф Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі*